

MAGYAR ALKALMAZKODÁS AZ EURÓPAI UNIÓ FOGLALKOZTATÁS- ÉS SZOCIÁLPOLITIKÁJÁHOZ – TANULSÁGOK

A tanulmányban áttekintjük az európai foglalkoztatás- és szociálpolitika kialakulását és történetét, valamint a területen alkalmazott speciális koordinációs módszert. Ezt követően a csatlakozási tárgyalások elemzésével bemutatjuk a hazai politika helyzetét a csatlakozás időpontjában. Az elmúlt időszak foglalkoztatási adatai segítségével megvizsgáljuk a hazai és európai foglalkoztatás- és szociálpolitikai intézkedések hatásait. A cikk zárásaként a magyar EU-elnökség prioritásait és az aktuális közösségi terveket vesszük szemügyre.

BEVEZETÉS

A tanulmány az Európai Unió közös foglalkoztatás- és szociálpolitikáját, valamint Magyarország ehhez való csatlakozásának tapasztalatait vizsgálja. A téma áttekintése során elsőként felvázoljuk a politika jelentőségét és szerepét az Európai Unióban. Ez a rész foglalja össze a szabályozási keretek lényegi elemeit, kiemelve azt a sajátos helyzetet, hogy ezen a területen egy olyan gyakorlat terjedt el, amely alapvetően eltér az EU általános szabályozási mechanizmusaitól.

A tanulmány második része a hazai alkalmazkodást vizsgálja a foglalkoztatás- és szociálpolitikai tárgyalási fejezet áttekintésével, valamint a fejezet lezárásához szükséges változások bemutatásával. A harmadik nagy részben a 2004–2011 közötti uniós programok áttekintésére, illetve a közös programok hazai megvalósulásának elemzésére kerül sor.

A negyedik – utolsó – nagy rész a terület jövőjével foglalkozik. A fejezetben megvizsgáljuk, hogy hazánknak milyen érdekei vannak a politika jövőbeni alakulása, fejlődése kapcsán az eddigi tanulságok, tapasztalatok tükrében. Emellett azt is elemezzük, hogy milyen lehetőségek vannak a hazai érdekek hatékonyabb képviselésére.

1. CSATLAKOZÁS ELŐTT: A POLITIKA SZEREPE, VALAMINT A SZABÁLYOZÁSI KERETEK AZ UNIÓBAN

1.2 A FOGLALKOZTATÁS- ÉS SZOCIÁLPOLITIKA SZEREPE (TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS)

A közös foglalkoztatás- és szociálpolitika első elemei már a Római Szerződés 1957-es aláírásakor megjelentek. Ezek a rendelkezések azonban csak elvi szinten marad-

A tanulmány a TÁMOP-4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005 projektje versenyképesség alprojektjének kutatási tevékenysége eredményeként készült el, a Dr. Kengyel Ákos témavezetésével folytatott, „Az Európai Unió néhány meghatározó közös politikájában való magyar részvétel hatásai. Tapasztalatok - érdekek - kihívások” c. kutatás keretében.

tak, mivel az alapító szerződésben való megfogalmazásukat követően nem adtak ki semmilyen közvetlen rendeletet vagy irányelvet, ami meghatározta volna ezen elvek végrehajtását. A konkrét programokra egészen a hetvenes évek közepéig várni kellett, ekkor ugyanis több jelentős hatás érte egyszerre az Európai Közösségek politikalkotását:

- kifulladt a háborút követő újjáépítési konjunktúra, majd az első olajválság jelentős csapást mért a stagnáló gazdaságokra;
- mind Nagy-Britanniában, mind Németországban baloldali kormányok kerültek hatalomra, akiknél előtérbe került a szociálpolitika kérdésköre;
- Írország belépésével először került „elmaradott ország az elitklubba”.

A fenti tényezőkre mintegy válaszként 1974-ben megszületik az első szociális cselekvési program, amely már az elveken túl néhány irányelvet is tartalmazott, amelyeket a gyakorlatban is megvalósítottak. A kezdeményezés azonban nem volt olyan átütő erejű, mint ahogy várták, és egy idő után elsorvadt.

A következő lényeges lépés a közösségi szociálpolitika fejlődésében 1989-ben következett be, amikor a tagállamok – az Egyesült Királyság kivételével – elfogadták az ún. Szociális Chartát. Ebben azokat az alapelveket kívánták „megfogalmazni, amelyekre az európai munkaerőpiacnak és a munka társadalomban elfoglalt szerepének épülnie kell” [Horváth 2007]. A Charta elfogadásával párhuzamosan a Bizottság kidolgozott egy újabb cselekvési programot. Maga a program 47 konkrét intézkedést tartalmazott, amelyek közül 29 esetben volt szükség további tanácsi jóváhagyásra, s ezek kétharmada meg is kapta azt. Így elmondható, hogy 1974-hez képest egy sokkal inkább a gyakorlatba átültetett cselekvési program végrehajtására került sor.

A Szociális Chartával a tagállamoknak további terveik voltak. Az éppen születésben lévő maastrichti szerződésben kívántak egy szociális fejezetet alkotni. Ez azonban a Thatcher-kormány és az Egyesült Királyság ellenállásán megbukott, így végül csak egy „Szociális politikáról szóló jegyzőkönyvet” sikerült a szerződéshez csatolni.

A 90-es évek elejének nagymértékű gazdasági hanyatlása, az ennek következtében közel 10 százalékosra emelkedő munkanélküliség a szociálpolitika céljainak eltolódását jelentette. Ekkor (1993) jelent meg a *Jacques Delors* nevével fémjelzett „Növekedés, versenyképesség és foglalkoztatás” című fehér könyv, amely már elsődleges célként fogalmazza meg, hogy a munkahely-teremtési kérdésekre fokozott hangsúlyt kell helyezni. Így a szociálpolitika fókusza a korábbi egyenlő esélyek biztosításáról eltolódott az aktív foglalkoztatáspolitikára megvalósítása irányába.

Az elveket – a foglalkoztatáspolitikát előtérbe helyezését – először 1994-ben, az *esseni irányelvek* elfogadásával ültették át a gyakorlatba. Ez azonban még nem jelentette az uniós szintű foglalkoztatáspolitikát megvalósítását. Az első lépéseket ebbe az irányba az 1997-es amszterdami szerződéssel tették meg. Ennek eredményeként „a módosított EK-szerződésbe bekerült egy foglalkoztatási fejezet, amely az együttműködés alapjaként közös foglalkoztatási stratégia kialakítását irányozta elő” [Fóti 2010]. Lényeges változás volt még az is, hogy – főképp a brit belpolitikában, a munkáspárt előretörésének köszönhetően – már beemelték a Szociálpolitikai Megállapodás szövegét a szerződésbe, így a közösségi jogalkotás hatásköre lényegesen bővült a területen. A harmadik fő változást az jelentette, hogy általánossá tette a szerződés (13. cikk) a különböző diszkriminációs irányelvek elfogadását. Egészen 1999-ig csak a nemek szerinti diszkrimináció tilalmára fogadhattak el szabályozást

Közösségi szinten, míg az amszterdami rendelkezések szerint ez a hatáskör kiterjedt a fogyatékoság, vallás, életkor, szexuális irányultság és a faji, etnikai hovatartozás alapján történő diszkriminációra is.

1997-hez még egy lényeges esemény kötődik a területen: a közösségek életében először tartottak foglalkoztatási csúcsot, Luxembourgban. Itt határoztak arról, hogy a probléma akut voltára tekintettel, már 1998-ra kidolgozzák a foglalkoztatáspolitikai irányvonalakat. Az ún. luxembourgi folyamat keretei között kidolgozott irányvonal vált a későbbi *Európai foglalkoztatási stratégia* („European Employment Strategy”) alapjává.

Az első foglalkoztatáspolitikai irányvonalakat az 1998–2002 közötti időszakra határozták meg. Az itt meghatározott 13 ajánlás a következő négy pillérré épült [Horváth 2007]:

- a foglalkoztatási képesség javítása;
- a vállalkozásösztönzés javítása;
- a vállalkozások és munkavállalók alkalmazkodóképességének fejlesztése;
- az egyenlő esélyek feltételeinek megerősítése.

Az első foglalkoztatáspolitikai stratégiát négy évre fogadták el, ezt követően a tagállamok áttértek a három éves stratégiákra. Annak ellenére, hogy több jelentős kezdeményezés történt a területen 2000 után, s továbbá úgy tűnhet, hogy az EFS háttérbe szorult, ezen stratégiák még mind a mai napig jelentős szerepet játszanak, mivel ezek jelentik a támpontot az OMC alkalmazása során. (Az OMC-ről lásd részletesebben a 1.2 pontot.)

Az amszterdami-luxembourgi események egy olyan láncolatot indítottak el, ami oda vezetett, hogy mára a foglalkoztatáspolitikai és az ehhez köthető célok az Európai Unió mindennapjainak részévé váltak, és kifejezetten közösségi céllá vált a foglalkoztatási helyzet javítása is. Ezen az úton a következő lényeges lépés az ún. *lisszaboni stratégia* elfogadása volt 2000-ben, amely megnyitotta az új horizontot a közösségi foglalkoztatáspolitikai területén. Ennek keretei között 10 irányvonalat határoztak meg, amelyek három fő pilléren nyugszanak:

- teljes foglalkoztatás elérése 2010-re¹
- a munka termelékenységének, minőségének javítása;
- a szociális és területi kohézió erősítése.

A foglalkoztatás- és szociálpolitika területén 2004 után történt változásoknak már hazánk is részese volt, így a történeti áttekintést itt fejezem be. A későbbi eseményeket a hazai reakciókkal, hatásokkal együtt a 4. pontban mutatom be.

Fontos végül megemlíteni, hogy az Európai Unió szociálpolitikájának integrációja terén az egyik fő kérdés, hogy az egyes tagországok rendszereinek eltérése ellenére létezik-e egy egységes alap, egy „európai szociális modell”, amely egy olyan közös nevezőnek tekinthető, amelyre a szociálpolitika egységesítése épülhet. Ez a terület azonban túlmutat jelen tanulmányunk keretein.²

1 Ez nem jelentett valódi teljes foglalkoztatást. Az EU átlagában 70 százalékos általános foglalkoztatási szintet kívántak elérni. Speciálisan a nők esetén a cél 60 százalékos, az időseknél (55–64 év közöttiek) pedig 50 százalékos foglalkoztatási szint volt.

2 Az európai szociális modellről, és a vele kapcsolatos kérdésekről lásd például: Gyulavári-Kardos [2009: 516-517]; Marján-Nagy [2005]; Ferencz [2007: 155–163].

1.2 A FOGLALKOZTATÁS- ÉS SZOCIÁLPOLITIKA SZABÁLYOZÁSI KERETEI

A szabályozási keretek terén fontos megemlíteni az úgynevezett *nyitott koordináció módszerét* („Open Method of Coordination” – OMC), mivel ez a technika terjedt el leginkább a két vizsgált politikaterületen. Az OMC-t a 2000-es liszaboni csúcstalálkozón fogadták el és azóta több különböző szakpolitikai területen használják elsődleges közösségi „szabályozásként”, mivel ezek a területek nehezen irányíthatóak a hagyományos, ún. „kemény” módon. Ezek a területek a foglalkoztatás- és szociálpolitikán túl az egészségügyi ellátás és tartós gondozás, kutatás és innováció, nyugdíjrendszer, oktatás, valamint a társadalmi befogadás (social inclusion).

Az OMC módszer nem a hierarchikus – Brüsszel-központú – irányításra épít, hanem a tagállamok közötti együttműködésre. A módszer legfőbb célja a tagállamok közötti kommunikáció fejlesztése a legjobb gyakorlatok (best practice) elterjesztésével, ezáltal segítő a „kölcsonös tanulást”. A módszer lényege az, hogy megpróbálja ösztönözni a tagállamokat néhány előre meghatározott célkitűzés elérésére, azonban ennek módját nem határozza meg. Míg a szigorúan vett közös politikáknál általában a direktívák és a célkitűzések konkrét meghatározása és betartatása jellemző, addig az OMC-nél a cél a nemzeti politikák „természetes úton végbemenő” harmonizációja. Fontos különbség még a résztvevők köre is. Míg a közös politikák általában a Bizottság, a Parlament és a Tanács együttműködésében megvalósuló jogalkotási folyamatra építenek, addig az OMC-ben a Tanácsnak és a tagállamoknak van kulcsszerepe, eltérő területeken. A Tanács feladata a célkitűzések meghatározása, majd miután meghatározásra kerültek a célkitűzések, már a tagállamoké a főszerep.

2. CSATLAKOZÁS: MAGYARORSZÁG ALKALMAZKODÁSA AZ EU RENDSZERÉHEZ

2.1 A HAZAI RENDSZER AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUS IDŐSZAKÁBAN

Hazánkban 1989–90-ig szocialista rendszer működött, amelynek egyik legfőbb jellemzője a mindenre kiterjedő, a szolgáltatások széles körét – bár általában alacsony szinten – nyújtó szociális védőháló volt. A rendszer célja a teljes foglalkoztatás elérése volt, a munkanélküliséget a társadalomra káros dolognak tartották, így nem is létezett. A különböző tanulmányok a jelenségre úgy hivatkoznak, mint házon belüli munkanélküliségre, ugyanis a nagyobb üzemek általában lényegesen több embernek adtak munkát, mint amennyire a hatékony termeléshez szükség lett volna [Ferencz 2011].

A nyugdíjak ebben az időszakban alanyi jogon jártak, hasonlóan az egészségügyi ellátáshoz és az oktatáshoz (egyedül a felsőoktatásba kerülő hallgatók száma volt limitálva, viszont a bekerülés után a felsőoktatás is ingyenes volt). Emellett a különböző családtámogatások is alanyi jogon jártak, függetlenül attól, hogy mekkora volt a családi jövedelem. Lényeges volt még a lakástámogatás mértéke is ebben az időszakban. A szegénység és kezelése nem került a napi politika látóterébe, mivel az emberek döntő többsége közel azonos életszínvonalon élt.

2.2 A RENDSZERVÁLTÁS ÉS HATÁSAI

A rendszerváltás következtében nagy mértékben átalakult a hazai foglalkoztatási és szociális helyzet. A „gondoskodó szocialista állam” három fő pillére épült: a teljes foglalkoztatásra, az árszabályozásra – amellyel az alapvető fogyasztási igények kielégítését próbálták biztosítani –, valamint a széles körű újraosztó rendszerre. A piacgazdasági rendszer kialakítása során felszámolták a teljes foglalkoztatás intézményét, amely hirtelen hatalmas munkanélküliséget eredményezett (az átalakulás első éveiben – 1989–1992 – több mint 1,1 millió munkahely szűnt meg, ami a foglalkoztatás közel 21,4 százalékos csökkenését jelentette). A munkanélküliek tömege nagy terhet rótt az államháztartásra a fenntartani kívánt szociális háló keretei között (harmadik pillér).

1. táblázat: Aktivitási, foglalkoztatottsági és munkanélküliségi ráták Magyarországon 1992–2000

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Aktivitási ráta (15–64)	64,7	62,3	60,4	58,9	58,5	57,8	58,4	59,9	60,3
Foglalkoztatottsági ráta (15–64)	58,3	54,8	53,9	52,9	52,7	52,8	53,9	55,7	56,4
Munkanélküliségi ráta	9,9	11,9	10,7	10,2	9,9	8,7	7,8	7,0	6,4
Fiatалok munkanélküliségi rátája	17,5	21,3	19,4	18,6	18,0	15,9	13,5	12,4	12,1

Forrás: Joint Assessment of the Employment Policy Priorities of Hungary [2001].

Mint az első táblázatban megfigyelhető, a gazdasági aktivitás 1992–1997 között további 7 százalékponttal csökkent. A tendencia 1998-tól fordult meg, amikor újra emelkedni kezdett mind a foglalkoztatottsági, mind az aktivitási ráta. A rendszerváltás során megjelenő nagymértékű munkanélküliség hatalmas terhet rótt az államháztartásra. (A teljes foglalkoztatás mellett ismeretlen volt a munkanélküli segély intézménye. Az új – az ILO-nak és európai szokásoknak megfelelő – szociális juttatás jelentős költségvetési kiadásnövekedéssel járt együtt.)

Több területen is átalakították a hazai szociális rendszert a rendszerváltást követő években. Az egyik legjelentősebb reform a nyugdíjrendszer felülvizsgálatára irányult 1997-ben, amikor a PAYG („Pay-as-you-go”) rendszert felváltotta egy hárompilléres, egyéni számlás nyugdíjrendszer. Bizonyos elemeket a PAYG rendszerből is megtartottak, így inkább vegyes rendszernek nevezhetjük az ekkor kialakított új magyar nyugdíjrendszert.

2.3 A CSATLAKOZÁSI TÁRGYALÁSOK

A csatlakozási tárgyalások során a *Foglalkoztatás- és szociálpolitikai fejezet* (13. fejezet) az egyik elsőként lezárt terület volt. Ennek oka, hogy hazánkban a rendszerváltás során kialakított új jogszabályi környezet megalkotása során már figyelemmel voltak az Európai Unióban alkalmazott rendszerekre, és a cél egy EU-konform szabályozás kialakítása volt. Ez hozzásegítette hazánkat ahhoz, hogy a közösségi joganyag elfogadása során viszonylag kevés módosításra legyen szükség.

A tizenharmadik tárgyalási fejezetben a következő témaköröket tekintették át [Blahó 2003]:

- munkajog,
- szociális párbeszéd,
- a nők és férfiak esélyegyenlősége,
- a rasszizmus elleni küzdelem,
- foglalkoztatáspolitikai,
- az Európai Szociális Alap,
- szociális biztonság, az idős emberek és a kirekesztettség,
- a fogyatékossgal élő személyek,
- a Munka- és életkörülmények javításáért Európai (Dublini) Alapítvány,
- népegészségügy,
- munkahelyi egészség és biztonság.

A csatlakozási tárgyalások eredményeként hazánk megerősítette, hogy egyetlen kivétellel kész elfogadni és alkalmazni a fejezetre vonatkozó közösségi vívmányokat. Az egy kivétel a cigaretták maximális kátránytartalmára vonatkozó szabály volt, amelyre hazánk 2005. december 31-ig kapott átmeneti mentességet. Emellett az EU felhívta Magyarországot figyelmét arra, hogy a nők föld alatti munkavégzésére vonatkozó C45. számú ILO megállapodás összeférhetetlen a nők és férfiak esélyegyenlősége területén létező közösségi vívmányokkal, így hazánknak azt a lehető leghamarabb fel kellett mondania.

A területhez köthető témakörök még a 21. illetve a 2. tárgyalási fejezet esetében is felmerültek. Az Európai Szociális Alap elvárásainak való megfelelést a „Regionális politika és a strukturális eszközök koordinációja” című 21. fejezet keretében tárgyalták, míg a szociális rendszerek koordinációja „A személyek szabad áramlása” című 2. fejezetben került terítékre. A 2. fejezetet mindenféle átmeneti mentesség iránti kérelem nélkül fogadta el hazánk, és vállalta, hogy a csatlakozástól kész és képes alkalmazni a fejezethez tartozó közösségi vívmányokat.

A 21. fejezet az egyik utolsóként lezárt tárgyalási téma volt a csatlakozás során, amit a felek végül 2002. december 13-án zártak le. A fejezet azért maradt a végére, mivel az évek során a pénzügyi keretek állandóan változásban voltak. A végleges bővítési pénzügyi kereteket a 2004–2006-os időszakra vonatkozóan végül Koppenhágában a dán elnökség kompromisszumos javaslata alapján határozták meg (az elfogadott bővítési pénzügyi keretek nem képezik a tanulmány tárgyát. Erről lásd például Blahó András [2004] idézett művét).

2. CSATLAKOZÁS UTÁN: KÖZÖS FOGLALKOZTATÁS- ÉS SZOCIÁLPOLITIKA MAGYARORSZÁGON

Magyarország 2004. május 1-jével csatlakozott az Európai Unióhoz. Az azóta eltelt nyolc évben három kezdeményezés határozta meg a közösségi foglalkoztatás- és szociálpolitika útját: a Lisszaboni Stratégia, a PROGRESS program, valamint az Európa 2020 stratégia. Hazánk az Európai Unió tagállamaként mindhárom programban részt vett. A továbbiakban áttekintem ennek a három kezdeményezésnek a fő vonalait, valamint a hazai megvalósulásukat.

2.1 LISSZABONI STRATÉGIA

A lisszaboni stratégiát 2000 márciusában fogadták el, a meghatározott célok eléréseire 2010-es céldátumot határoztak meg, így a stratégia az elmúlt évtizedben végig döntő befolyással volt az unió foglalkoztatás- és szociálpolitikájára. A stratégia félidei felülvizsgálatát az Európai Bizottság által felkért, Wim Kok által vezetett magas szintű munkacsoport végezte, amely két jelentést is kiadott a témában (2003, 2004). A bizottság legfőbb megállapítása az volt, hogy az eredmények a kitűzött időtáv feléig messze elmaradtak a várakozásoktól, és így a közösség számára elégtelennek bizonyultak. Főképp a jelentésben található megállapítások alapján indult el 2005-ben megújult tartalommal a lisszaboni stratégia második öt éve. Ebben a megelőző években egyre inkább szerteágazóvá váló célrendszer burjánzását megállították és két területre helyezték át a terület fókuszát: a növekedésre és a munkahelyteremtésre („Growth & Jobs”). A külső gazdasági környezet azonban mind az első, mind a második öt év alatt jelentősen hátráltatta a lisszaboni célok megvalósítását. Az első időszakban a dotcom lufi kipukkanása, és ennek begyűrűző negatív hatásai akadályozták meg a stratégiában lefektetett célok teljesítését, míg a második öt évben kibontakozó globális pénzügyi válság vetette vissza a munkahelyteremtő programokat és állította meg a növekedést világszerte.

2. táblázat: Teljes foglalkoztatottság a 15–64 éves korosztályban 2001–2010 (százalék)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EU27	62,6	62,4	62,6	63,0	63,5	64,5	65,4	65,8	64,5	64,1
EU25	62,8	62,8	63,0	63,4	64,0	64,8	65,8	66,1	64,8	64,5
EU15	64,1	64,2	64,5	64,9	65,4	66,2	66,9	67,1	65,8	65,4
Euróövezet (17 ország)	62,1	62,3	62,6	63,1	63,7	64,7	65,6	65,9	64,5	64,1
Magyarország	56,2	56,2	57,0	56,8	56,9	57,3	57,3	56,7	55,4	55,4

Forrás: Eurostat

A lisszaboni stratégia legfőbb célja a foglalkoztatás területén a teljes foglalkoztatottság elérése volt. Ez azonban nem jelentett valóságos teljes foglalkoztatottságot, a fogalmat a stratégia célrendszerében a következő elemekből definiálták:

- az EU átlagában 70 százalékos átlagos foglalkoztatási szint,
- a nők esetében 60 százalékos foglalkoztatási szint,
- az időseknél (55–64 év közöttiek) 50 százalékos foglalkoztatási szint.

Mint a második táblázatból megállapítható, az átlagos foglalkoztatási szint tekintetében nem teljesültek a lisszaboni stratégia célkitűzései, még a fejlett EU15 vagy euróövezeti tagországok vonatkozásában sem, bár összességében 2001-hez viszonyítva javulás volt megfigyelhető. Magyarország 2001-hez képest még rontott is a helyzetén, az átlagos foglalkoztatottság 2001-ben 56,2 százalékos volt, míg ez az érték (a közbelső növekedésektől eltekintve) végül 2010-ben csak 55,4 százalékot ért el.

3. táblázat Női foglalkoztatottság a 15–64 éves korosztályban 2001–2010 (százalék)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EU27	54,3	54,4	54,9	55,6	56,3	57,3	58,3	58,9	58,4	58,2
EU25	54,3	54,7	55,2	55,8	56,6	57,6	58,6	59,2	58,7	58,5
EU15	55,0	55,6	56,2	57,0	57,8	58,7	59,6	60,1	59,6	59,5
Euróövezet (17 ország)	52,4	53,1	53,8	54,6	55,6	56,7	57,9	58,4	58,0	57,9
Magyarország	49,8	49,8	50,9	50,7	51,0	51,1	50,9	50,6	49,9	50,6

Forrás: Eurostat

A női foglalkoztatottság területén kissé kedvezőbb volt a kép. Az EU15 országok átlagában majdnem sikerült elérni a kitűzött 60 százalékos foglalkoztatási arányt (59,5 százalék). Összességében elmondható, hogy a 2001-es kiindulási adatokhoz képest mind az öt vizsgált országnak/országcsoporthoz sikerült javulást elérnie ebben a mutatószámokban. Hazánkban mindösszesen 50,6 százalékos értéket mutatott a női foglalkoztatottság 2010-ben, ami majdnem 10 százalékponttal elmarad a lisszaboni céltól (abszolút értékben sem tudunk túlságosan nagy növekedést felmutatni, mivel a 2001-es 49,8 százalékos foglalkoztatási arányhoz képest a 2010-es 50,6 százalékos érték mindössze 0,8 százalékpontos javulást jelent).

4. táblázat Időskori foglalkoztatottság az 55–64 éves korosztályban 2001–2010 (százalék)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EU27	37,7	38,5	40,0	40,7	42,3	43,5	44,6	45,6	46,0	46,3
EU25	37,5	38,7	40,3	41,0	42,6	43,6	44,8	45,7	46,2	46,6
EU15	38,8	40,2	41,7	42,6	44,2	45,3	46,5	47,4	47,9	48,4
Euróövezet (17 ország)	35,0	36,3	37,7	38,6	40,4	41,7	43,2	44,3	45,1	45,8
Magyarország	23,5	25,6	28,9	31,1	33,0	33,6	33,1	31,4	32,8	34,4

Forrás: Eurostat

A harmadik fontos terület a lisszaboni stratégia céljai között az időskori (55–64 éves korosztály) foglalkoztatási szintjének 50 százalékosra emelése volt. Ezen a területen sem sikerült elérni a célokat, azonban minden vizsgált ország/országcsoporthoz jelentős javulást tudott elérni. Az időskori foglalkoztatás szintje átlagosan 8–10 százalékponttal emelkedett, hazánk esetében 23,5 százalékról 34,4 százalékra, ami majdnem 11 százalékpontos emelkedést jelentett.

2.2 PROGRESS

A 2007–2013 közötti költségvetési időszakra egy új integrált foglalkoztatási és szolidaritási közösségi programot hoztak létre PROGRESS („PROGRamme for Employ-

ment and Social Solidarity”) néven. A tervezet öt fő cselekvési területet jelölt meg [Horváth 2007]:

- foglalkoztatás (különös tekintettel az európai foglalkoztatási stratégia megvalósítására),
- szociális védelem és befogadás (a nyílt koordináció módszerének ösztönzésén keresztül),
- munkakörülmények javítása (különös tekintettel a munkahelyi biztonságra és egészségre, valamint a család és a munka összeegyeztethetőségére),
- megkülönböztetés elleni küzdelem (különösen az elv minden uniós politikába való beépülésének ösztönzésén keresztül),
- nemek közötti társadalmi esélyegyenlőség előmozdítása (szintén a többi politikába való beépülésén keresztül).

A hétéves időszakban a fenti célok megvalósítására 743,25 millió eurós költségvetés állt rendelkezésre. A PROGRESS program központi brüsszeli kezelésű előirányzatokat tartalmazott. Ebből összesen mintegy 6 millió eurónyi támogatás érkezett közvetlenül Magyarországra a 2006–2010-es időszakban (az 5. táblázatban megtalálható a pontos támogatási összeg évekre, és a támogatott szervezetekre lebontva). A táblázatban jelölteken túl léteztek különböző alprogramok, amelyek bizonyos uniós szintű egységesítési törekvéseket támogattak, így a hazánkra jutó teljes támogatási összeg pontosan nem határozható meg (ilyen volt például az ESTAT program, amely a nemzeti statisztikai hivatalok fejlesztését, illetve bizonyos mutatószámok, indikátorok integrálását tűzte ki célul).

A PROGRESS program keretében hazánkba érkező források összességében nem számítanak jelentősnek, a program fő előnye azonban nem is a forrásokban rejlik, hanem abban, hogy a foglalkoztatás- és szociálpolitikai célokat kiemelve egy európai szintű együttes „gondolkodási” folyamatot valósítanak meg.

5. táblázat PROGRESS támogatások Magyarországon (euró)

	2007	2008	2009	2010
Tárki Társadalomkutatási Intézet ³	46 520,00	341 616,00	353 299,53	0,00
Szociális és Munkaügyi Minisztérium	269 635,20	370 000,00	0,00	0,00
Európai Roma Jogok Központja Alapítvány ⁴	0,00	653 063,00	0,00	0,00
Gallup ⁵	0,00	0,00	2 992 949,00	0,00
Munkaadók és Gyáriparosok Országos Szövetsége	0,00	0,00	172 315,28	0,00
Magyar EU elnökség	0,00	0,00	0,00	300 000,00
Nemzeti Erőforrás Minisztérium	0,00	0,00	0,00	500 000,00

Forrás: Execution of Progress Work Plan (2007–2010)

3 2007-ben *Feasibility study – mapping exercise and take into consideration possibility of exchange of personnel between national/regional administrations*, illetve 2008-ban *Studies, analysis (poverty and social exclusion of children)* konkrét cél megnevezésével érkezett a támogatás.

4 A 2008-as támogatás konkrét cél megjelölésével érkezett: *Activities to improve the impact of policies, programmes and projects aimed at the social inclusion and non discrimination of Roma people in the EU*

5 A 2009-es támogatás konkrét cél megjelölésével érkezett: *Eurobarometer (Poverty, Active inclusion and Social services)*

2.3 EURÓPA2020

A foglalkoztatás és szociálpolitika területén a legfontosabb, a jövő évtized folyamatait meghatározó kereteket az Európa 2020 stratégia részeként határozták meg. A lisszaboni stratégia kudarcát látva fogtak hozzá az Európai Unió vezetői egy új, még inkább átfogó jellegű stratégia megalkotásához, amelynek fő célja az, hogy 2020-ra az Európai Uniót a világ legversenyképesebb, tudásalapú gazdaságává tegyék.

Az Európa 2020 stratégia keretei között a következő öt célterületen kívánnak előrelépést elérni:

1. foglalkoztatás,
2. K+F/innováció,
3. éghajlatváltozás/energia,
4. oktatás,
5. szegénység/társadalmi kirekesztés.

A felsoroltak közül az első és az ötödik célterület tartozik a vizsgált témához. Foglalkoztatási területen általános cél, hogy biztosítsák: a 20–64 évesek körében a foglalkoztatottság aránya érje el a 75 százalékot. Az ötödik területen az uniós szintű cél az, hogy „legalább 20 millióval csökkenjen azok száma, akik nyomorban és társadalmi kirekesztettségben élnek, illetve akik esetében a szegénység és a kirekesztődés reális veszélyt jelent” (Európai Bizottság).

Az általános célok mellett elvárás volt, hogy minden európai tagállam határozza meg a saját elérendő céljait az egyes célterületeken (a Magyarország által meghatározott konkrét célokat – a tanulmány témájához köthető két célterületen – a 6. táblázat tartalmazza).

Magyarország 2011. évi nemzeti reformprogramjának a Bizottság által készített, és a Tanács által jóváhagyott értékelése rámutat arra, hogy a hazai célok a foglalkoztatás- és szociálpolitika területén ambiciózusnak mondhatóak. A mindösszesen 60,5 százalékos foglalkoztatási ráta 75 százalékosra emelése egy évtizeden belül szinte lehetetlennek tűnik. Rámutatnak arra is, hogy a fiatalok körében hazánkban a legalacsonyabb a foglalkoztatás szintje az EU27 országaiban (51,5 százalék a 63 százalékos uniós átlaggal szemben). Emellett figyelemre méltó problémaként jelenik meg a részmunkaidős foglalkoztatás intézményének fejletlensége Magyarországon, ami a Bizottság álláspontja szerint döntő mértékben hozzájárul a nők munkaerő-piaci részvételének alacsony szintjéhez.

6. táblázat Magyarország Európa 2020 céljai a foglalkoztatás- és szociálpolitika területén

Európa 2020 célok	A jelenlegi helyzet Magyarországon	Magyarország NRP-ben szereplő Európa 2020 céljai
Foglalkoztatási ráta (20–64 évesek)	60,50%	75%
A szegénység vagy kirekesztettség által veszélyeztetett vagy szegénységben vagy kirekesztettségben élő emberek számának csökkentése	2,9 millió fő (a lakosság 28,5 százaléka)	A szegénység vagy társadalmi kirekesztettség által veszélyeztetett emberek arányának csökkentése 23,5 százalékra

Forrás: Magyarország 2011. évi nemzeti reformprogramjának és konvergenciaprogramjának értékelése

A program 2010-ben indult el, így a fő hatásairól jelenleg még nem lehet áttekintést adni. Annyi azonban bizonyos, hogy az itt meghatározott keretek döntő hatással lesznek a következő évtized hazai foglalkoztatás- és szociálpolitikájának alakulására.

2.4 A FOGLALKOZTATÁSPOLITIKA FINANSZÍROZÁSA MAGYARORSZÁGON

Hazánkban a foglalkoztatás- és szociálpolitika finanszírozása a költségvetés jelentős hányadát teszi ki. A két politika közül a magasabb finanszírozási részarányt a szociális politikára fordítja Magyarország (itt elsősorban a különböző szociális segélyek, valamint a nyugdíjak jelennek meg). Ezen a területen azonban az EU nem határozott meg konkrét célokat vagy irányelveket, ezek elsősorban a foglalkoztatáspolitikai területére koncentráltak. Így a továbbiakban csak a hazai foglalkoztatáspolitikával összefüggő kiadásokat vizsgálom.

Az Európai Uniói statisztikáiban kilenc kategória alapján összesítik a foglalkoztatáspolitikával összefüggő kiadásokat, amelyeket három további csoportba sorolnak. Ezek a következők:

- I. foglalkoztatáspolitikai szolgáltatások (a munkaügyi központok, valamint az egyéb, a munkanélkülieknek közpénzből működtetett szolgáltatások):
 1. foglalkoztatáspolitikai szolgáltatások,
- II. munkaerő-piaci támogatások (elsősorban a kényszerű munkanélküliek visszateherelése a munkaerőpiacra, illetve a veszélybe került álláshelyek fenntartása):
 2. képzés,
 3. munkakörváltás és munkaidő-megosztás⁶,
 4. munkanélküliek foglalkoztatásának támogatása,
 5. támogatott foglalkoztatás és rehabilitáció,
 6. közvetlen munkahelyteremtés,
 7. pályakezdők foglalkoztatásának támogatása,
- III. munkanélküliek támogatása (bérszerű juttatás a munkájukat elvesztőknek, valamint a munkakeresési folyamat támogatása):
 8. munkanélkülieknek nyújtott juttatások,
 9. korai nyugdíjazás,

A 7. táblázatból tisztán látható, hogy az uniós csatlakozást követő öt évben a hazai foglalkoztatáspolitikai finanszírozására fordított összeg közel kétszeresére nőtt. Ez a vizsgált időszakban magasabb növekedést jelent, mint inflációarányosan lenne, így elmondható, hogy reálértékben is többet költött Magyarország a foglalkoztatáspolitikai célok megvalósítására.

A foglalkoztatáspolitikára költött összeg folyamatosan emelkedett, és az egyes kategóriák mindegyikében emelkedés volt megfigyelhető, azonban a belső struktúrában több változás is történt.

⁶ Angolul „Job rotation and job sharing” a megfogalmazás. A *job rotation* az ún. oldalirányú váltásokat jelenti, amikor a munkatársakat nem előléptetik, hanem más osztályra helyezik át a cégen belül. A *job sharing* azt jelenti, hogy egy 8 órás munkakörre több személyt vesznek fel osztott időben, és ők saját maguk között tudják beosztani a munkaidőt. Előnyös kismamáknak, vagy idősebb dolgozóknak.

7. táblázat A hazai foglalkoztatás finanszírozása 2004–2009 (millió forint)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Teljes foglalkoztatáspolitikai kiadások (1–9 kategória)	140 299,70	151 555,90	152 164,70	158 227,45	170 949,66	254 601,30
Munkaerő-piaci támogatások (2–7 kategória)	42 174,50	44 655,50	45 770,90	46 441,30	49 400,70	93 351,60
Munkaerő-piaci támogatások és a munkanélküliek támogatása (2–9 kategória)	119 652,20	130 796,50	130 573,90	136 990,65	147 683,26	231 770,40
Munkanélküli támogatások (8–9 kategória)	77 477,70	86 141,00	84 803,00	90 549,35	98 282,56	138 418,80

Forrás: Eurostat

8. táblázat Új tételek a hazai foglalkoztatáspolitikai kiadások között 2008–2009 (millió forint)

	2008	2009
Start extra		1 702,80
Start plusz		2 320,00
Telemunka	750,80	489,20
Bérlétszám támogatás	787,50	1 227,80
Létező munkahelyek fenntartása (OFA)		3 788,90
Közcélú foglalkoztatás		51 310,50
Közhasznú foglalkoztatás (közmunka)		5 887,80

Forrás: Eurostat

A legnagyobb változást 2009-ben a *közcélú foglalkoztatási programok* megjelenése jelenti. A különböző neveken, azonban hasonló tartalommal futó közfoglalkoztatási programok jelenleg is futnak, 2011-ben már a második. Emellett 2009-ben indultak el a *Start extra* és a *Start plusz* programok is, amelyek egyrészt az idős korú munkavállalókat, másrészt a korábban gyermekgondozási segély, illetve gyermeknevelési támogatás ellátásban részesülőket kívánták visszavezetni a munkaerő-piacra. Ezen munkaerő-piaci politikák végrehajtása során a kormányzat nagyban támaszkodott Európai Unió forrásokra is, elsősorban a Támop program keretei között (a Start Extra és a Start Plusz kártyák kibocsátását például a Támop 1.2.1 „Hátrányos helyzetűek foglalkoztatását ösztönző járulékkedvezmények” program keretei között finanszírozták).

A fentiekben túl fontos még megemlíteni, hogy hazánkban nem költenek a fogyasztással élő munkaerő-piaci jelenlétét elősegítő képzési programokra, valamint a munkakörváltás és munkaidő-megosztás területre.

3. A JÖVŐ: HAZAI ÉRDEKEK A POLITIKA FEJLŐDÉSÉBEN

„A XXI. században az Európai Unió tagállamai azonos munkaügyi gondokkal küszködnek, még ha a méretekben eltérés is van. A legsürgősebb feladatok közé a foglalkoztatás növelése, részben a távmunka, részben a női foglalkoztatás szorgalmazása révén, valamint a foglalkoztatáspolitikai összehangolása más politikákkal (például szociálpolitika, migrációs politika) sorolható, a munkanélküliség mérséklése mellett. A munkanélküliség ma már nem egy-egy ország, hanem az EU egészének problémája. Mivel az EU sokkal hatékonyabban tud beavatkozni, többféle eszköze van a csökkentésére, mint egy nemzetállamnak, ezért az együttes fellépés szükséges” [Kiss 2005].

Mivel a XXI. század elején a foglalkoztatáspolitikai egyre inkább előtérbe került az Európai Unióban, ez hazánknak szélesebb mozgásterületet jelent. Magyarországon a többi tagországban is általánosan megjelenő probléma (növekvő munkanélküliség, elöregedő társadalom stb.) mellett jelentős gondot okoz az inaktivitás magas szintje. Az inaktivitás többeknél két évtizede tartósnan fennálló állapot, így ők a társadalom idősebb rétegeiből kerülnek ki. Az ő esetükben általában alacsony az iskolai végzettség szintje, így nehezen irányíthatóak vissza a munkaerőpiacra, mivel nem tudnak részt venni különböző átképző programokban. Ez egy olyan probléma, amelyet hazánknak sürgősen kezelnie kell.

Mivel a területen rendelkezésre álló uniós források jelentős keretet biztosítanak a közösség szintjén fellépő problémák kezelésére, ezért a csak nálunk megjelenő gondokra relatíve több pénzt fordíthatunk a hazai költségvetésből. Ennek következtében egyre bővebb források állnak rendelkezésre a területen jelentkező akut és súlyos kihívásokkal való szembenézéshez. Amennyiben az Európai Unióban folytatódik, illetve erősödik a foglalkoztatáspolitikai előtérbe kerülését magával hozó tendencia, abban az esetben a mozgástér tovább szélesedhet, lehetőséget adva arra, hogy Magyarország a két évtizede fennálló munkanélküliségi, inaktivitási problémáit kezelje. Így a közös politika további fejlesztése hazánknak is elemi érdeke.

3.1 A MAGYAR ELNÖKSÉG PRIORITÁSAI

Magyarország 2011 első félévében (január 1.–június 30.) töltötte be az Európai Unió Tanácsának soros elnöki tisztét. A közösség változó prioritásaival összhangban a hazai elnökség céljai és feladatai között is kiemelt helyet foglalt el a közösségi foglalkoztatás- és szociálpolitika. Ennek egyik legfőbb vonulata a korábban már említett *Európa 2020* című stratégia végrehajtása volt. A magyar elnökség a fél évre vonatkozó prioritásait a következőkben fogalmazta meg:

a) Az *Európa 2020* stratégia a munkahelyteremtésért

Az *Európa 2020* stratégia fontos helyet foglalt el a hazai elnökség programjában. A stratégián belül kiemelten jelent meg két „zászlóshajó kezdeményezés” felkarolása, amelyek a „Mozgásban az ifjúság” és az „Új készségek és munkahelyek” voltak. Ezek céljai a fiatal munkavállalók foglalkoztatásának javítását, valamint az oktatásból a munkába való átmenet megkönnyítését célozták.

b) Demográfiai kihívások, idősödő társadalom

A hazai elnökség legfőbb célja a területen az idősödő társadalommal kapcsolatos különböző kezdeményezések támogatása, felkarolása volt. Emellett másodlagos célként megjelent a nők és férfiak esélyegyenlőségét biztosító Európa pak-tum megújítása is.

c) A romák társadalmi, gazdasági integrációjának európai keretei

A romakérdés fontosságát az elnökségi trió (Spanyolország, Belgium és Magyarország) a 2010. április 9-én elfogadott Córdobai Nyilatkozatban fektette le. A cél a romakérdésben létező civil kezdeményezések támogatása, valamint az európai roma keretstratégia elfogadásának előkészítése volt. Ennek keretei között Magyarország megszervezte a Roma Informális Kontaktsoport ülését (2011. február 18.), valamint az Európai Roma Platformot is. Ez utóbbi tagjai 2011. április 7–8-án találkoztak első ízben.

d) Szociális védelem és társadalmi befogadás

A területen két hazai prioritást lehet kiemelni: az egyik a szegénység, a másik pedig a fogyatékoságügy problémáinak kezelése. A magyar elnökség a szegénység elleni küzdelem keretei között kiemelten kezelte a gyermekszegénység kérdését. Emellett jelentős feladatokat rótt a magyar elnökségre az Európai Bizottság által kidolgozott *európai fogyatékoságügyi stratégia* végrehajtásának elindítása. Ennek részeként az egyik legfontosabb feladat a fogyatékkal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény mind szélesebb körű tagállami ratifikálása és végrehajtása volt.

e) Fenntartható egészségügyi rendszerek

Az ötödik prioritás az egészségügy területére vonatkozott, amely eddig csak korlátozott mértékben jelent meg a közös foglalkoztatás- és szociálpolitika keretei között. Az Európai Unió országaiban eltérő rendszerek alakultak ki a területen, azonban legtöbbjük válságban van. Ezért szükség van arra, hogy az egészségügyi ellátás hatékonyságát növelő új modelleket dolgozzanak ki. A magyar elnökség ezek támogatását tűzte a zászlajára.

Mint az előbbiekből is megállapítható, hazánk messzemenően elkötelezett a közösségi foglalkoztatási- és szociálpolitika kereteinek bővítése mellett. A prioritások között megjelenő célok a hazai foglalkoztatás- és szociálpolitika leginkább akut problémáit fedték le (inaktivitás, fiatalok relatíve magas munkanélkülisége, idősödő társadalom, romák integrálása, gyermekszegénység valamint az egészségügyi rendszerek fenntarthatósága), így elmondható, hogy hazánk az Európai Unió segítségével próbálja ezeket a kihívásokat kezelni.

Magyarország jelenlegi helyzetét vizsgálva megállapítható, hogy a foglalkoztatás- és szociálpolitika az egyik legfontosabb kérdés lesz a következő egy-két évtizedben. Amennyiben hazánkat újra stabil és növekvő gazdasági pályára kívánjuk állítani, akkor a közel két évtizede magunk előtt görgetett problémákat meg kell oldanunk. Ehhez hathatós segítséget tud nyújtani az Európai Unió, így a közösségi foglalkoztatás- és szociálpolitika szerepének további erősödése hazánk érdekét szolgálja.

Mivel hazánk érdekei döntő részben egybeesnek a többi tagország érdekeivel, így nincs szükség „külön utas politikára”, nincs szükség arra, hogy bizonyos tagországokkal szövetkezve próbáljuk a saját érdekeinket a többiek ellenében érvényesíteni. Emiatt úgy vélem, hogy hazánk érdekérvényesítő képessége a területen azért számíthat nagyoknak, mert a tagországok döntő többségével egybeesnek az érdekeink.

IRODALOM

- Blahó András (2003): *Epilógus. Az Európai Unió és a tíz csatlakozó ország közötti bővítési tárgyalások folyamata*. Budapest: AULA Kiadó.
- Blahó András (2004): Az Európai Unió és a Kelet-Közép-Európai országok kapcsolatai, In: Blahó András (szerk.): *Európai Integrációs Alapismertetek*. Budapest: AULA Kiadó, pp. 343–396.
- Ferencz Alexandra (2007): Implementing the Lisbon Strategy: Social policy in the EU and Hungary, In: Ágh Attila–Mocsári József–Ferencz Alexandra: *Public Policy-Making in the EU after Enlargement*. Budapest: Together For Europe Research Centre and Foundation, pp.127–239.
- Fóti Klára (2010): Foglalkoztatás- és szociálpolitika, In: Kengyel Ákos (szerk.): *Az Európai Unió közös politikái*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 385–414
- Gyulavári Tamás–Kardos Gábor (2009): Szociális politika, In: Kende Tamás–Szűcs Tamás (szerk.): *Bevezetés az Európai Unió politikáiba*, Budapest: Complex Kiadó, pp. 489–517.
- Horváth Zoltán (2007): *Kézikönyv az Európai Unióról*. Budapest: Hvgorac.
- Iván Gábor (2005): A lisszaboni stratégia, In: Marján Attila (szerk.): *Az Európai Unió Gazdasága*. Budapest: HVG Kiadói Rt., pp.80–94.
- Kákonyi Gábor (2011): *A Lisszaboni és az Európa 2020 Stratégia összehasonlító elemzése*, Szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Tanszék
- Kiss Éva (2005): *Az Európai Unió a XXI. század elején*, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Marján Attila–Nagy Katalin (2005): Az Európai modell, In: Marján Attila (szerk.): *Az Európai Unió Gazdasága*. Budapest: HVG Kiadói Rt., pp.67–79
- Pálffy Anikó (2004): Közös befogadási memorandumok az újonnan csatlakozó országokban: szakpolitikai prioritások, In: Inotai András (főszerk.): *EU-tanulmányok*, III. kötet. Budapest, Nemzeti Fejlesztési Hivatal, pp.267–299
- A magyar elnökség prioritásai, Forrás: <http://www.eu2011.hu/hu/foglalkoztatasi-szociálpolitikai-egeszsegugyi-es-fogyasztovedelmi-tanacs-epsco>, Letöltve: 2011. 11. 05 12:22
- Az Európa 2020 stratégia célkitűzései, Forrás: http://ec.europa.eu/europe2020/targets/eu-targets/index_hu.htm, Letöltve: 2011. 11. 06 17:20
- Európai Unió – A Nyitott Koordinációs Módszer, <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16457&articleID=41569&ctag=articlist&iid=1>, Letöltve: 2011. 10. 23 17:05
- Execution of PROGRESS Work Plan 2007 – List of activities (2007), Forrás: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=3970&langId=en>, Letöltve: 2011. 11. 15, 11:02

- Execution of PROGRESS Work Plan 2008 - List of activities (2008), Forrás: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4419&langId=en>, Letöltve: 2011. 11. 15, 11:03
- Execution of PROGRESS Work Plan 2009 - List of activities (2009), Forrás: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4496&langId=en>, Letöltve: 2011. 11. 15, 11:03
- Execution of PROGRESS Work Plan 2010 - List of activities (2010), Forrás: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6561&langId=en>, Letöltve: 2011. 11. 15, 11:04
- Joint Assessment of the Employment Policy Priorities of Hungary, 16 November 2001, <http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=employment%20and%20social%20affairs%20and%20government%20of%20hungary&source=web&cd=3&ved=0CCsQFjAC&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fsocial%2FBlobServlet%3FdocId%3D1928%26langId%3Den&ei=fEe1TtGeEYGg-AbP5-GEbG&usg=AFQjCNFj3vIz93AID01C2alCt8NO82tl8Q&cad=rja>, Letöltve: 2011.11.05 15:29
- Magyarország 2011. évi nemzeti reformprogramjának és konvergencia-programjának értékelése, Bizottsági Szolgálati Munkadokumentum, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/recommendations_2011/swp_hungary_hu.pdf, Letöltve: 2011. 11.06 17:28